

LAKY TERÉZ

A magángazdaság kialakulásának hatásai a foglalkoztatottságra

A foglalkoztatás és a munkanélküliség mértéke – mint köztudott – alapvetően az egész gazdaság működésének függvénye. A gazdaság teljesítményével összhangban 1993-ban a foglalkoztatottak száma az 1992. évihez viszonyítva további 6 százalékkal csökkent. A gazdasági teljesítmény alakulásában szerepet játszó számos, a foglalkoztatásra közvetlenül kiható tényező egyike a magángazdaság kialakulásának folyamata. E folyamat maga is összetett és eltérő hatásokat hordoz.

A részfolyamatokról sokféle – és sokféle célú – statisztikai feldolgozás készül. S bár a statisztikák sok tekintetben elégtelenek, a hozzáférhető és mértékadó adatok ahhoz elégségesnek tűnnek, hogy jellemezzék a foglalkoztatási hatások mértékét, főbb tendenciáit.

A nyolcvanas évek elejéig megtűrt kis magánszféra, a kisiparosok, kiskereskedők, kevés mezőgazdasági magángazdaság a nyolcvanas évek liberálisabb politikájának hatására lassan növekedni kezdett. Az 1981-ben az akkor 5 milliónyi aktív kereső 3,6 százalékát, 180,3 ezer főt foglalkoztató magánszektor 1989-re 483,3 ezer főt számlált, ami az aktív keresők akkori létszámának már 10,1 százalékát jelentette.

A rendszerváltással, a piacgazdaság megteremtésének egyértelművé vált követelményével a magángazdaság kiépülésének többféle folyamata alakult ki. A legfontosabbak: 1. Felgyorsult a magánvállalkozások alapítása, mind a legkisebb egyéni és társas vállalkozásoké, mind pedig a nagyobbaké. 2. Megkezdődött az állami tulajdon eladása, kül- és belföldi vásárlóknak. 3. Ha szerény mértékben is, de megkezdődtek a külföldi cégek magyarországi beruházásai, részben új termelőkapacitások építése, új szolgáltatások meghonosítása.

E folyamatok előrehaladásával párhuzamosan szűntek meg, jöttek létre vagy maradtak meg munkahelyek. A foglalkoztatás nézőpontjából eltérő hatású folyamatokat tekintjük át a következőkben.*

Az önfoglalkoztató egyéni és társas vállalkozók

Magyarországon a magángazdaság – lényegében 1990-ig – az úgynevezett kisvállalkozásokat jelentette; a köznapi szóhasználatban a „kis” és a „magán” azonos jelentést kapott. Kisvállalkozónak minősültek a kisiparosok, a kiskereskedők, a mezőgazda-

* A cikk A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok c. tanulmány alapján készült.

ság önálló; az állami tulajdonú vendéglők önállósult bérlői; továbbá a társas kisvállalkozások, mint a polgári jogi társaságok (Pjt), gazdasági munkaközösségek (gmk) stb. E vállalkozásokban egyaránt dolgoztak vállalkozók, alkalmazottak, segítő családtagok; aktív kereső korúak és nyugdíjasok; fő- vagy mellékállásúak.

A nemzetközi gyakorlatban – a magyar szóhasználatától eltérően – a gazdasági élet e szereplőit nem „vállalkozónak”, hanem önfoglalkoztatónak tekintik, függetlenül attól, hogy vannak-e alkalmazottaik.¹

A hazai statisztikákban az önfoglalkoztató egyéni és társas vállalkozásokban dolgozó főfoglalkozású *aktív keresőket* tartják nyilván rendszeresen. A vállalkozásokban *foglalkoztatottak* száma – ami elsősorban a kiegészítő foglalkozásúakat és a nyugdíj mellett dolgozókat jelenti – természetesen jóval magasabb. (1989-ben például százezer főfoglalkozású kisiparos mellett 20 ezer nyugdíjas is aktívan tevékenykedett, és további 53 ezer fő volt mellékfoglalkozású. 1992-ben – a KSH adatai szerint – az egyéni vállalkozók 44,7 százaléka főfoglalkozásúként, 42,8 százaléka mellékfoglalkozásúként és 12,5 százaléka nyugdíjasként folytatta tevékenységét.² A Társadalombiztosítási Főigazgatóság 1993-ban 261 ezer kiegészítő foglalkozásút tartott nyilván; az egyéni vállalkozók 42, a gazdasági társaságok tagjainak pedig 62 százaléka volt kiegészítő foglalkozású. Nézőpontunkból – és különösen az új munkahelyek létrejötte szempontjából – az aktív keresők számának alakulása a lényeges.

Az egyéni és társas vállalkozások aktív keresőinek létszámában 1990 óta jelentős a növekedés. (1. táblázat.)

Az adatokból jól láthatóan a korábbi lassú fejlődés 1990-ben gyorsult fel; 1990 január 1. és 1991. január 1. között csaknem 200 ezer fővel nőtt a kis magánszektorban foglalkoztatottak létszáma. A növekedés üteme azóta lassult ugyan, mégis *1990 óta a kisvállalkozások mintegy 300 ezer új munkahelyet teremtettek, ebből 1992-ben mintegy 73 ezret. A kisvállalkozásokban dolgozó aktív keresők aránya 1993. január 1-re elérte az ország aktív keresőinek 20 százalékát.* A kisvállalkozói körön belül a növekedés eltérő ütemű mind az egyéni vállalkozások egyes csoportjaiban, mind a társas vállalkozásokban.

1992. december 31-én 606 207 egyéni vállalkozást tartottak nyilván, amelyekben 668 400 főt foglalkoztattak. Ez egyértelműen az önfoglalkoztatásra utal, hiszen a szervezetenként átlagosan foglalkoztatott létszám mindössze 1,1 fő. (Az 1993. december 31-i létszámról nincs adat.) (2. táblázat.)

A szellemi szabadfoglalkozásúak (tanácsadók, könyvelők, ügyvédek, művészek stb.) korábban nem önállóként, hanem különféle (nem egyszer kényszerűen létrehozott) társulások, (munka)közösségek tagjaiként tevékenykedtek. Önkéntes – vagy ugyancsak kényszerű – önállósulásukkal jellegzetesen önmaguknak teremtettek „munkahelyet”; többnyire önfoglalkoztatók és nincsenek alkalmazottaik.

¹ A magyar cégjogszabályok – az elnevezéstől függetlenül – ugyancsak megkülönböztetik e szférát a vállalkozásoktól. Egyfelől: e cégek nem rendelkeznek jogi személyiséggel, azaz a vállalkozás és a háztartás vagyona nem különül el, a vállalkozó teljes vagyonával felel tevékenységéért. Másfelől: minthogy a vállalkozás bevételei nem különíthetők el a háztartás bevételeitől, a vállalkozók általában nem a vállalkozás nyeresége után adóznak, hanem személyi jövedelemadót fizetnek.

Az utóbbi alól vannak kivételek is. Az adózási szabályok lehetővé teszik, hogy – meghatározott forgalom esetén – a kettős könyvvitel vezetését vállalók, valamint az egyszeres könyvelést vezetőik ne személyi, hanem a társaságokra vonatkozó rendelkezések szerint adózzanak. A nem személyi jövedelemadót fizető egyéni vállalkozók az igazi nagy magánvállalkozók. Az APEH adatai szerint 1992-ben 163-an vezettek kettős könyvelést – több mint négyszer annyian, mint két évvel korábban; az egyszeres könyvvitelt vezető és ugyancsak társasági adófizetést választó egyéni vállalkozók száma pedig meghaladta a 7 ezret.

² Idézi Provinfo, 1993. szeptember 1. A kiegészítő foglalkozásokat a tanulmány végén tárgyaljuk részletesen.

1. táblázat

Az egyéni és nem jogi személyiségű társas vállalkozásokban foglalkoztatott aktív keresők létszáma 1981–1993-ban
(ezer fő)

Év (január 1.)	Önálló	Segítő családtagok	Alkalmazottak	Együtt	Az aktív keresők százalékában
1981	118,2	61,8	0,3	180,3	3,6
1982	119,9	56,7	2,5	179,1	3,6
1983	129,4	55,6	6,1	191,1	3,8
1984	144,3	54,6	9,9	208,8	4,2
1985	158,1	59,0	11,5	228,6	4,7
1986	167,5	61,6	19,7	248,8	5,1
1987	176,5	64,0	25,6	266,1	5,4
1988	194,3	67,7	32,4	294,4	6,1
1989	218,4	81,0	48,0	347,4	7,2
1990	332,2	80,1	71,0	483,3	10,1
1991*	419,3	113,5	144,6	677,4	14,5
1992*	466,0	97,4	144,0	707,4	16,7
1993*	n.a.	n.a.	n.a.	780,3	20,7

* 1991 óta a munkaerőmérlegek már külön is kimutatják a (nem jogi személyiségű) társas vállalkozásokban dolgozók létszámát (alkalmazottaikkal és segítő családtagokkal együtt). Ezt külön is bemutatjuk. Létszámuk ebben a táblázatban is szerepel.

Forrás: KSH: A nemzetgazdaság munkahelyzete a 80-as években és az 1991., 1992. évi munkaerőmérleg.

2. táblázat

Az egyéni vállalkozások száma a vállalkozás jellege szerint

Megnevezés	1991	százalék	1992	százalék	1993	százalék
Szellemi szabadfoglalkozású	137 994	27,0	165 689	27,3	193 888	28,2
Iparos	222 987	43,7	237 687	39,3	242 023	35,1
Kereskedő	146 674	28,7	199 047	32,8	241 353	35,0
Mezőgazdasági önálló*	2 804	0,6	3 784	0,6	11 579	1,7
Együtt	510 459	100,0	606 207	100,0	688 843	100,0

* Az adószámmal rendelkezők

Forrás: Havi közlemények, KSH.

A kisiparosok ugyancsak elsősorban önfoglalkoztatók. Ebben a körben azonban jóval gyakoribb a vállalkozásban munkát végző családtag is; s a növekedéssel itt nyílna mód az alkalmazotti létszám növelésére is. (1989-ben a 100 ezer főfoglalkozású és a 20 ezer nyugdíjasként dolgozó kisiparos több mint 73 ezer alkalmazottat foglalkoztatott; létszámukról most nincs adat.) A mintegy 10 éve még meghatározó arányú kisipari létszám 1993 végére már csak mintegy 6-7 ezer fővel volt nagyobb, mint a dinamikusan növekvő létszámú magán-kiskereskedelem.

A magán-kiskereskedelem 1981-ben alig több, mint 21 ezer főt foglalkoztatott (13 439 önálló, 4700 segítő családtag és 3000 alkalmazott). Létszámuk a nyolcvanas évek végétől, a nagy állami kereskedelmi vállalatok decentralizálásával és az önállóan működtethető egységek privatizálásának (előprivatizáció) megkezdésével indult gyors növekedésnek. 1989-ben 75 000 fős létszámuk 1993. január 1-re a 199 000 egységben 213 900 főre nőtt. (E körben jelentősen megnőtt a kényszervállalkozó piaci, utcai

árusok létszáma is. Az APEH-nek a következőkben részletesen ismertetett adatai szerint az 1993-ban adóbevallást benyújtott 137 500 kereskedő közül 35 000 ügynöki tevékenységet végzett.)

A mezőgazdasági önállók még 1991-ben is alacsonynak tekinthető létszáma a mezőgazdasági átalakulás, a tsz-ek felbomlása, a vagyonnevesítés és más tényezők hatására az önkéntes vagy kényszerű vállalkozások gyors szaporodását hozta. Az 1993. január 1-i munkaerőmérleg a mezőgazdaság egyéni vállalkozásaiban 123 500 aktív keresőről ad számot. Minthogy a mezőgazdasági kistermelés 1993-ban évi 750 ezer forintos értékhatárig volt adómentes (1994-től pedig 1 millió forintig), a 2. táblázatban csupán a nagyobb (adószámmal rendelkező) mezőgazdasági vállalkozók szerepelnek.

A társas (jogi személyiség nélküli) kisvállalkozások régi formái (polgári jogi társaság, szakcsoport) a megváltozott jogi szabályozás hatására megszűntek, a társaságok jó része az 1989–1990-ben létrehozott új formák valamelyikébe alakult át. Az új formák (elsősorban a betéti társaságok és a közkereseti társaságok) gomba módra szaporodtak (lásd a 3. táblázatot), részben a kedvező adózási feltételektől ösztönözve.³ Tagjaik jó része azonban másodfoglalkozású vagy nyugdíjas, bár a munkaerőmérleg adatai szerint az 1992-ben létezett, több mint 60 ezer társaság 111 900 főfoglalkozású tagot, alkalmazottat és családtagot is foglalkoztatott (azaz társaságonként átlagosan 1,8 főt).

3. táblázat

A jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok száma és főfoglalkozású aktív keresők létszáma 1990–1993-ban

Megnevezés	1990	1991	1992	1993
A társaságok száma	27 571	44 279	60 762	98 036
A főfoglalkozásúak száma		62 600	111 900	n.a.
A társaságonként átlagos létszám (fő)		1,4	1,8	n.a.

Forrás: 1. sor: a KSH havi jelentése, 2. sor: a KSH munkaerőmérlege.

Az 1992. évi gazdasági tevékenységről az APEH 469 200 egyéni vállalkozótól várt mérleget vagy adóbevallást 1993-ban. (Rajtuk kívül további 141 600 magánszemélytől, akik – különböző gazdasági tevékenységekből származó jövedelmük után – áfa fizetésére kötelezettek.) A 462 000 személyi jövedelemadó hatálya alá tartozó egyéni vállalkozó közül azonban csak 406 000 nyújtotta be bevallását, s ebből sem volt feldolgozható 67 000 a hibás kitöltés miatt.⁴ A 338 700 adóbevallásból nyert foglalkoztatási adatok némileg eltérnek a KSH munkaerőmérlegében közöltektől. (Megjegyezzük: a Társadalombiztosítási Főigazgatóság 383 107 egyéni vállalkozót tartott nyilván 1992-ben.)

Az APEH feldolgozott adatai szerint az egyéni vállalkozók mindössze 54,4 százaléka (184 200 fő) volt főfoglalkozású; 36,6 százalék kiegészítő foglalkozású (124 ezer fő) és 9 százaléka nyugdíjas (36 500 fő). A 104 ezer alkalmazottból a főfoglalko-

³ „A betéti társaság a listavezető – Nem csillapodik a cégalapítási láz – Az idén a cégbíróságokhoz érkezett bejegyzési kérelmek tanúsága szerint az alapítók körében a betéti társaság népszerűsége már megelőzi a korábbi listavezetőt, a korlátolt felelősségű társaságot.” Népszabadság, 1993. november 5.

⁴ A feldolgozott s a hiányzó vagy nem értékelhető adóbevallások arányát javítja az a körülmény, hogy – ugyancsak az APEH adatai szerint – a 462 000 számításba vett vállalkozás háromnegyede, 347 500 működött egész évben.

zásúak 88 ezer, a kiegészítő foglalkozásúak 13 ezer, a nyugdíjasok pedig 3 ezer alkalmazottat foglalkoztattak.

Az egyéni vállalkozók közül 7307 választotta, hogy egyszeres könyvelést vezetve a társasági adó hatálya alá jelentkezik be; az APEH kimutatásaiban ők együtt szerepelnek a nem jogi személyiségű társaságokkal. Ebben a körben 50 991 vállalkozás nyújtott be adóbevallást 1993-ban; átlagos állományi létszámuk 110 ezer fő volt (fő- és mellékfoglalkozásúak együttesen). Ugyanebben a körben 39,6 ezer segítő családtagot tartottak nyilván. Az APEH adatai szerint az alkalmazottak száma az egy évvel korábbinál 8, a családtagoké 39 százalékkal lett kevesebb. Az egyéni vállalkozók fluktuációja során a főfoglalkozásúak létszáma szerényebben, a kiegészítő foglalkozásúaké gyorsabban szaporodott. (4. táblázat)

4. táblázat

Az egyéni vállalkozók fluktuációja 1992-ben
(ezer fő)

A tevékenység jellege	Főfoglalkozású	Kiegészítő tevékenységű	Nyugdíjas	Összesen
Egész évben működő Tevékenységét	206,2	108,9	32,4	347,5
– megkezdő	48,0	64,1	11,4	123,5
– megszüntető	29,7	27,0	7,4	64,1
Egyenleg	18,3	37,1	4,0	59,4

Forrás: APEH. (Megjelent a Figyelő, 1993. december 23-i számában.)

Az egyéni és társas magánvállalkozások növekedésének foglalkoztatási hatása eltérő mértékű a nemzetgazdaság különböző ágaiban. A KSH adatai a főfoglalkozású aktív keresőkorúakról szólnak (5. táblázat).

5. táblázat

Az aktív keresők száma az egyéni és a nem jogi személyiségű társas vállalkozásokban 1993. január 1-jén
(ezer fő)

Nemzetgazdasági ág	Aktív keresők összesen	Nem jogi személyiségű társaságnál*	Egyéni vállalkozóknál*	Együtt	Arányuk a nemzetgazdasági ágban
Ipar	1119,3	35,3	149,5	184,8	15,5
Építőipar	255,8	15,9	78,9	94,8	37,1
Mező- és erdőgazdaság	391,9	2,4	123,5	125,9	32,1
Közlekedés	272,5	6,1	62,8	68,9	25,3
Posta- és távközlés	75,2	0,3	–	0,3	0,4
Kereskedelem	574,5	30,9	213,9	244,8	42,6
Vízgazdálkodás	51,9	0,1	–	0,1	0,2
Egyéb anyagi tevékenység	17,1	1,4	–	1,4	8,2
Személyi és gazdasági szolgáltatás	223,1	15,0	37,1	52,1	23,4
Egészségügyi, szociális, kulturális szolgáltatás	636,2	2,3	2,7	5,0	0,7
Közösségi, közigazgatás és egyéb	249,4	2,2	–	2,2	0,9
Nemzetgazdaság összesen	3866,9	111,9	668,4	780,3	20,2

* Alkalmazottakkal és segítő családtagokkal együtt.

Forrás: Számítás a KSH munkaerőmérleg 1993. január 1. 2.2 táblázat (12. o.) adatai alapján.

Az önfoglalkoztatás tehát a kereskedelemben, az építőiparban és a mezőgazdaságban terjedt el a legnagyobb arányban, ahol a tevékenység a leginkább épülhet a családi részvételre (kereskedelem, mezőgazdaság), illetve kis munkaszervezetre (építőipar).⁵

A következő években – elsősorban a szolgáltatótevékenységek fejletlensége s a mezőgazdaság sajátos helyzete miatt – várhatóan még növekszik az önfoglalkoztatók tábora, s köztük – óhatatlanul – a munkanélküliség elől menekülő kényszervállalkozóké.

A munkanélküliek körében egyébként egyre gyakoribb az állami segítség igénybevétele a vállalkozóvá (önfoglalkoztatóvá) váláshoz. A Foglalkoztatási Alap 1992 elejétől többféle segítséget is kész nyújtani a vállalkozásba kezdőknek: tanácsadást, vállalkozói tanfolyami részvételt biztosít, ezenkívül fél évig tovább folyósítják a munkanélküli-segélyt számukra. 1992-ben összesen 5493 fő, 1993-ban további 13 377 fő vállalkozóvá válását segítette a Foglalkoztatási Alap, elsősorban a járadék továbbfolyósításával.⁶

Információink szerint néhány munkanélküli hitelt is kért és kapott új egzisztenciája megteremtéséhez. A kezdő vállalkozóknak szánt Start-hitelből 1992-ben és 1993-ban azonban mindössze 64-en részesültek.⁷

Tapasztalataink szerint gyakoribb, hogy akiknek van – elsősorban az anyagi szolgáltatásokban – értékesíthető szakismeretük, és már korábban, legális vagy illegális másodállású vállalkozóként kiépítették klienseik körét, munkanélkülivé válva azonnal vállalkozásba kezdtek. Mások – illegálisan – a munkanélküli-segély mellett próbálkoznak szaktudásukat hasznosítva némi mellékkeresethez jutni. Közülük még – a segély lejártával – kikerülhetnek újabb önfoglalkoztatók is. (A munkanélküliek nagy többsége azonban nem vállalkozni kíván, hanem álláshoz szeretne jutni.)

A nemzetközi adatok szerint – amelyek természetesen a magántulajdonon alapuló piacgazdaságok viszonyait tükrözik – az önfoglalkoztatók aránya kisebb, mint a magyar gazdaságban. Az EFTA-országokban és az Egyesült Államokban 1990-ben az iparban és a szolgáltatásokban dolgozók mindössze 7-8 százaléka volt önfoglalkoztató, az Európai Közösség 12 országában pedig 13 százalék. Az Európai Közösségben az arány tíz év alatt mindössze 2 százalékkal nőtt, miközben az Egyesült Államokban nem változott, Japánban pedig 2 százalékkal esett. Az Európai Közösség országaiban a más fejlett országoknál magasabb arányú önfoglalkoztatást részben a mezőgazdaság relatív súlya okozza.

Az önfoglalkoztatók aránya főként az Európai Közösség kevésbé fejlett déli tagországaiban magas: Olaszországban és Görögországban az iparban és a szolgáltatásokban dolgozók között több mint 20 százalék, Spanyolországban és Portugáliában több mint 15 százalék. Az északi országokban az arány 10 százaléknál kevesebb volt; bár Hollandiában és az Egyesült Királyságban 1983 és 1991 között évről évre 15-20 százalékkal nőtt az önfoglalkoztatók száma. E két országban azonban minden évben tízből legalább egynek fel kellett adnia önfoglalkoztató státusát.⁸ Az Egyesült Királyságban egyébként az önfoglalkoztatók a gazdaságilag aktív népesség (a keresők és a

⁵ A kereskedelem vonzerejét nyilván növeli, hogy egyre több a sikeres kereskedő. Az APEH az első száz, legtöbb belföldi adóköteles jövedelmet bevalló személy között – akik 12,7 és 67,7 millió forint közötti belföldi jövedelmet értek el – 37 egyéni vállalkozót regisztrált; közülük 17 kereskedő. A száz legnagyobb egyéni vállalkozó között 35 kereskedő volt. (Adózási tapasztalatok I. Figyelő, 1993. december 22.) Másfelől az is vonzóvá teszi, hogy sokfajta tevékenységhez nem kell semmilyen befektetés. A már említett ügynökökön kívül ebben az ágazatban tartják nyilván a mutatóványosokat, üvegviszaváltókat, melléktermék- és hulladékgyűjtőket stb. is.

⁶ Az adatok forrása: Országos Munkaügyi Központ.

⁷ Az adatok forrása: Országos Kisvállalkozási Fejlesztési Iroda.

⁸ Employment in Europe, 1993. 9–10. o.

regisztrált munkanélküliek együttes, csaknem 28 milliós létszámának) 11 százalékát tették ki 1993. júniusában.⁹

Magyarországon a viszonylag magas önfoglalkoztatói arány alapvetően a piaczgazdasági viszonyok fejletlenségét tükrözi; a fejlődés a háztartástól elkülönülő szervezetek gazdasági (és foglalkoztatási) szerepének növekedését igényelné.

A jogi személyiségű vállalkozások

1993 végén 85 638 jogi személyiségű gazdálkodó szervezetet tartottak nyilván (6. táblázat).

6. táblázat

A gazdálkodó szervezetek száma 1992–1993-ban

Megnevezés	1992	1993
Összesen	69 368	85 638
Ebből		
vállalat	1 733	1 130
kft.	57 262	72 897
rt.	1 712	2 375
szövetkezet	7 694	8 175

Forrás: Havi közlemények, KSH.

Szervezeti formánként nincsenek foglalkoztatási adatok; az 1993. január 1-i munkaerőmérleg szerint az aktív keresők 57,1 százaléka, 2 210 800 fő dolgozott a jogi személyiségű gazdálkodó szervezetekben.

A magángazdaság kiépülése nézőpontjából két forma: a kft. és az rt. foglalkoztatási súlyának ismerete lenne lényeges, minthogy a *vállalati* forma egyértelműen *állami* tulajdonú, még társasággá át nem alakult céget jelent; a szövetkezetek pedig, bár a tagok magántulajdonán alapulnak, a többi formától eltérő tulajdonosi jogokat és kötelezettségeket intézményesítenek.

A társasági formák (a kft.-k és az rt.-k) alapvetően három módon jöhetnek létre:

– az állami vállalatok társasággá alakításából és többnyire egyidejű decentralizálásából, amikor az esetleg tucatszám létrejött rt.-k és kft.-k tulajdonosa az állam maradt,¹⁰

– magánkezdemenyezésből, magánszemélyek tőkebefektetéséből, önálló gazdasági szervezetként, valamint

– az állami és magántőke kombinációjából, vegyes tulajdonú társaságként.

Noha az állami vállalatok társasággá alakításának fontos szerepe van a privatizáció előkészítésében (a kisebb szervezeti egységeket esetenként könnyebb értékesíteni; a társaságból tulajdonrészek is megvásárolhatók), pusztán az új szervezeti forma a tulajdonlás szempontjából még nem jelent változást. E szervezetek dolgozói változatlanul állami tulajdonú cégek alkalmazottai.

A magánalapítású kft.-k – a tapasztalatok szerint – lehetnek valódi vállalkozá-

⁹ Employment Gazette, 1993. december 5. 10. o.

¹⁰ Bár a társasággá alakulás folyamata nagyrészt lezajlott, 1993-ban még mindig sok új, decentralizált, állami tulajdonú szervezet született. Például a Tatabányai Bányák átalakítása során harmincnél több kft. jött létre (Figyelő, 1993. május 27.) A Bábolnai Mezőgazdasági Kombinát jogutódaként alapított Bábolna Rt.-ből egy év alatt 39, az Rt. többségi tulajdonában lévő kft. vált ki. (HVG, 1993. május 29.)

sok, csakúgy, mint (lényegileg adózási okokból alapított) fantom kft.-k,¹¹ illetve az 1993-ban még alkalmas szervezeti forma hiányában kft.-be kényszerülő különféle tevékenységek. A magánalapítású kft.-k a tapasztalatok szerint kislétszámúak; gyakori a tagok (üzletrész-tulajdonosok) mellékfoglalkozású részvétele a tevékenységben. (Az APEH adatai szerint a magántulajdonban lévő és kis létszámmal működő (5 fő alatti) kft.-kben mintegy 50 ezren tevékenykednek.)

A vegyes tulajdonú társaságok vagyona a legkülönbözőbb arányban lehet az állam és a kül- vagy belföldi befektetők tulajdonában. Általában a többségi és a kisebbségi tulajdon hányadát különböztetik meg; továbbá a résztulajdonosok kül- vagy belföldi illetőségét.

A jogi személyiségű gazdálkodók körében 1992-ben még az állami tulajdon volt a meghatározó, azaz a magánszféra terjedelme még jóval kisebb, mint azt a gyakran optimista becslések sugallják. A KSH 1993 közepén készített egy számítást a nagyobb (kettős könyvvitelt vezető) vállalkozások tőkéjének tulajdoni megoszlásáról az 1992. évi mérlegek alapján. A tőke 62,4 százaléka volt egyértelműen állami tulajdonban; 8 százaléka külföldi, 13,3 százaléka pedig belföldi magántulajdonban; 16,3 százaléknál több tulajdont nem sikerült azonosítani.

A tőketulajdonból természetesen nem lehet a foglalkoztatott létszám adataira következtetni, a nagyságrend azonban a tulajdonformákhoz kapcsolódó foglalkoztatási arányokat is jelez. Ahhoz azonban, hogy a változásokat regisztrálni lehessen, a tulajdon szerinti nyilvántartás elengedhetetlen.¹²

A jogi személyiségű gazdasági szervezetekről létszámkategóriák szerinti adattal rendelkezünk (7. táblázat).

7. táblázat

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma létszámkategóriák szerint

Időpont	11 főnél kisebb	11–20 fő	21–50 fő	51–300 fő	300 főnél nagyobb	Együtt
1991. december		36 809*	6169	5372	2396	50 746
1992. december		52 825*	6970	5773	1937	67 505
1993. december						
		<i>százalékban</i>				
1991. december		72,5*	12,2	10,6	4,7	100,0
1992. december		78,3*	10,2	8,6	2,9	100,0
1993. december	47,6	34,1	9,2	7,2	1,9	100,0

* A 11 fősnél kisebb szervezetekkel együtt.

Forrás: Havi közlemények, KSH.

A magángazdaság terjedelméről a KSH 1992-ben végzett, a társadalmi tagozódást, foglalkoztatási mobilitást vizsgáló felvételéből nyerhetünk ismereteket. A felvétel során együtt kezelték a jogi és nem jogi személyiségű gazdasági szervezeteket. A társadalom összetételét reprezentáló felvétel adatai szerint 1992 végén 722 ezer

¹¹ A VOSZ egyik vezetője szerint mintegy 30 ezer fantomcéggel kell számolni, amelyek egy része a társadalombiztosítási járulékfizetés kijátszására alakult. „A vállalkozóknak ugyanis jelenleg célszerű mindjárt két társaságot is bejegyeztetniük. Az egyikben minimális jövedelem után 64 százalék, a másikban lényegesen nagyobb profit mellett 10 százalék tb-járulékot fizetnek”. Természetesen a nem működő vállalkozások között sok a jogilag meg nem szüntetett kft. is. (Harmincezer fantom cég, Népszabadság, 1993. október 6.)

¹² 1989-ben – a szektorsemlegesség egyébként pozitív tartalmú meghirdetésével – Magyarországon megszűnt a gazdálkodó szervezetek tulajdonforma szerinti nyilvántartása. S bár vannak törekvések arra, hogy éppen az átmenet időszakában a magángazdaság kialakulásának előrehaladását valamiképpen mérhetővé tegyék (például a nemzeti jövedelem előállításában vagy éppen a foglalkoztatási hatások felmérésében), 1993-ban még nem volt erre mód.

személy dolgozott a magánszektorban, az aktív keresők 17,4 százaléka. Ez lényegesen kevesebb, mint amennyit a munkaerőmérleg számbavett (780 ezer csupán az egyéni és nem jogi személyiségű társas vállalkozásokban).

A felvétel eredményei azt mutatták, hogy a magánszektor keresőinek csaknem kétharmada dolgozik az egyéni vállalkozásokban, és csak valamivel több, mint egyharmada tartozik a társas vállalkozások valamelyikébe (a kft.-ket, rt.-ket sőt a kissozvetkezeteket is beleértve).¹³

Az állami tulajdon privatizálása

A privatizálásra váró állami vagyon nagyságáról többféle becslés látott napvilágot. A Magyar Privatizációs Társaság 1993. májusi ülésén elhangzott értékelés szerint 1680 milliárdnyi vagyon várt privatizálásra. Ennek egy része (kb. 780 milliárd) az ÁVÜ-höz, másik része a tartósan állami tulajdonban maradó vállalatokat kezelő ÁV Rt.-hez tartozik. Az utóbbi cégek vagyonából kisebb-nagyobb hányadot ugyancsak privatizálnak, a becslések szerint mintegy 600 milliárdnyit. Mintegy 2-300 milliárdra becsülték a felszámolás alatt lévő vállalatok vagyonát.¹⁴

A privatizálás különféle módszerekkel történhetett (az ÁVÜ által kiírt pályázatoktól az engedélyezett vállalati körben az önprivatizációig, amikor meghatározott létszámú, legfeljebb ezer főt foglalkoztató és legfeljebb egymilliárdos vagyonú és forgalmú vállalatok bonyolíthatták saját eladásukat).

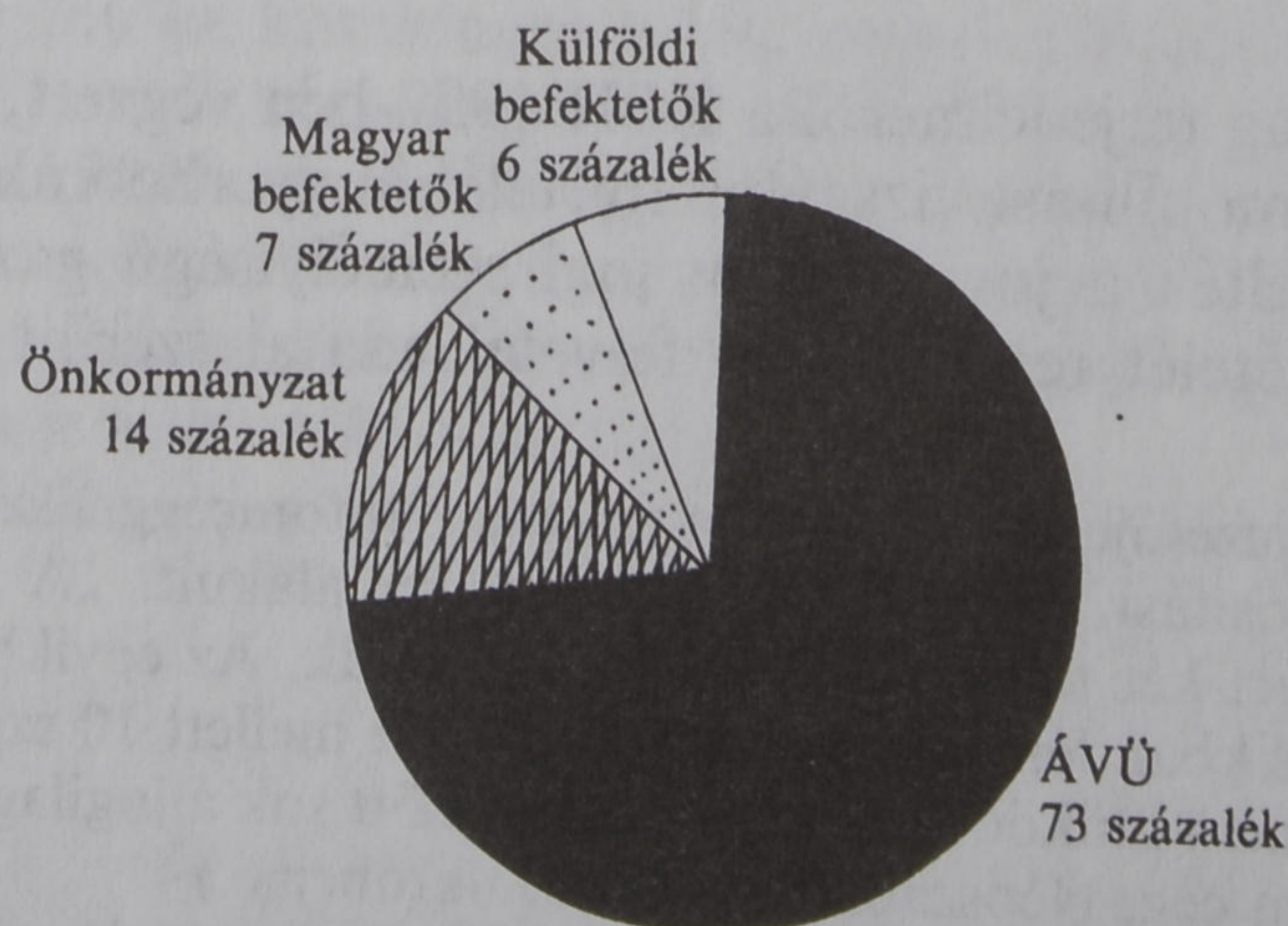
A privatizálás sajátos esete a felszámolási eljárás alatt álló cégek vagyonának értékesítése, amikor az első számú cél az, hogy az eladható vagyonból a hitelezőket kielégítsék.

A privatizálás foglalkoztatási hatásai – munkahelyek megszűnése, megőrzése, új munkahelyek létrejötte – sokféle tényező (gazdasági ágazat, vállalati méret, új tulajdonos stb.) együttes következményeitől függően alakulnak. A legfőbb különbségek azonban a működő, illetve a felszámolás alatt álló cégek eladásakor tapasztalhatók. A folyamatokról nincsenek pontosan mért adatok, a gyakorlatban megfigyelhető jellemzőket egyelőre csupán példákkal támaszthatjuk alá.

Az ÁVÜ-höz tartozó vagyonból 1993 augusztusáig mintegy 27 százalékot sikerült privatizálni. Ebből az önkormányzatok 14 százalékkal, a magyar befektetők 7, a külföldiek 6 százalékkal részesültek.

1. ábra

A társaságok tulajdoni szerkezete

Megjelent a Privinfo 1993. szeptember 1-jei számában.

¹³ Társadalmi tagozódás, mobilitás. Az 1992. évi mobilitásvizsgálat alapján. KSH, Társadalomstatisztikai közlemények, 1994.

¹⁴ Privatizáció. Népszabadság, 1993. május 13.

Az ÁVÜ-től származó információ szerint 1993 végére az ÁVÜ-nél privatizálásra váró 1694 cég közül 1612 állami vállalat, többségük – 1032 – már társasággá alakult. A cégek közül 284 van felszámolási eljárás, 82 végelszámolás, 37 csődeljárás alatt. Összesen 446 céget sikerült legalább 50,1 százalékban eladni.¹⁵ (Népszabadság, 1994. február 3.)

A gazdasági sajtóban több száz vállalatot tartalmazó lista jelent meg az 1990 óta privatizált cégekről.¹⁶ A lista összeállítójának véleménye szerint a privatizáció a nemzetgazdaság különböző területein a következő mértékű:

75 százalékot meghaladó az élelmiszeriparban belül a sör-, a dohány-, a szesz-, a növényolajiparban és az üdítőital-gyártásban; a kozmetikai és háztartási vegyiparban; a bútorigarban; a világítástechnikai eszközgyártásban, az út- és hídépítő iparban; a biztosítási ágazatban, a számítógép-összeszerelésben és a mezőgazdaságban (beleértve a régi szövetkezetek magántulajdonba adását is).

50-75 százalékos az építőiparban; a cement-, téglá- és cserépiparban; a cukor-, tej-, hús-, hűtő- és konzerviparban; az irodagép- és számítógépgyártásban, a villamosipari gépgyártásban, a híradástechnikai termelésben; a háztartási gépgyártásban, az alumínium-feldolgozásban, a papíriparban és a kiadói tevékenységben; a ruházati iparban; a műanyagfeldolgozásban és a szállodaiparban, valamint a kereskedelemben.

30-50 százalékos a gabonaiparban, a baromfi-feldolgozásban; a gyógyszeriparban, a nyomdaiparban, a fafeldolgozó- és a bőriparban, a textilalapanyagiparban; a távközlésben, a légi közlekedésben és a közúti fuvarozásban.

Legfeljebb 30 százalékos a vas- és acélfeldolgozásban; az autóbuszgyártásban, az üveg-, valamint a műbörgyártásban, valamint a bankszolgáltatásban.

A gazdaság különböző szakágazatait többé vagy kevésbé érintő privatizálás még érintetlenül hagyta a kitermelő ágazatokat (kőolaj-, földgáz-, szén-, bauxitbányászat) a timföld- és nyersalumíniumgyártást, a vaskohászatot és az acélgyártást, a vegyiparban a műanyag-alapanyag-, műtrágya-, gumi-, műszál- és egyéb vegyi alapanyagok gyártását; az elektromos- és hőenergia-termelést és szolgáltatást; a víz- és gáztermelést és -szolgáltatást, a szennyvíztisztítást, a tömegközlekedést és a vasúti szállítást.

A lista alapján hozzávetőleges becslést készítettünk (lásd a 8. táblázatot) a privatizálással érintett létszámról, az al-, illetve szakágazatok 50 főnél nagyobb (azaz a privatizálás nézőpontjából számításba vehető) szervezeteinél 1993-ban foglalkoztatottak átlagos létszáma alapján. A becslés sok pontatlanságot tartalmaz, mert a szakágazati statisztikák nem mutatják ki külön például az építőiparhoz tartozó út- és hídépítésben, a közútigépjármű-gyártáson belül a személygépkocsi-összeszerelésben, a pénzintézeti tevékenységből a bankszolgáltatásban dolgozók létszámát stb. Vagy: nem mutatható ki külön a konzerv- és hűtőipar, mert a statisztika élelmiszerfajtánkénti besorolást tartalmaz (például a húsfeldolgozás konzervgyártást és mélyhűtést is stb.) E pontatlanságokat közelítő becslésekkel igyekeztünk áthidalni. A becslésben nem szerepel a mezőgazdaság és a kereskedelem, amelyekben az egyéni vállalkozások a meghatározóak, s feltételezzük, hogy a létszám az előzőekben bemutatott adatokban szerepel.

A becslés eredménye közel van az ÁVÜ értékeléséhez (lásd az 1. ábrát).

A privatizálással érintett létszámról még egy információval rendelkezünk: az ÁVÜ kezelésében álló, részben vagy egészben privatizált szervezetek létszámáról. Minthogy az ÁVÜ csak a tulajdonában lévő szervezetek adatait tartja nyilván (és a cégek tulajdonában lévő „szatelit” szervezetekét nem) a létszámadatok vélhetően szűkebbek a privatizálással ténylegesen érintett létszámnál. A közvetlenül érintett létszám nagyságrendje összhangban lévőnek látszik a vagyonadatokkal: 1993 végén nemcsak a vagyon, hanem a létszám meghatározó hányada is a privatizálásra váró szervezetekhez tartozott.

¹⁵ Népszabadság, 1994. február 11.

¹⁶ Magyarország a piacgazdaság felé vezető úton. 1990–1994. NAPI, 1994. február 11.

Becslés az 50 főnél nagyobb szervezetek privatizálással érintett létszámáról
(ezer fő)

Az 50 főnél nagyobb szervezetekben foglalkoztatottak átlagos létszáma 1993-ban	Ebből: az érintett szakágazatok létszáma	Átlagos mérték százalékban	A privatizálással érintett létszám fő	százalék
Nemzetgazdaság összesen	2626,5	375,3	219,6	8,3
Ebből:				
–75 százalék felett	63,7	85,0	54,1	
privatizált szakágak				
50–75 százalékban	192,2	62,5	120,1	
30–50 százalékban	109,7	40,0	43,9	
2–30 százalékban	9,7	16,0	1,5	

Megjegyzés: A táblázatban a kül- és belföldi vevőknek eladott cégek egyaránt szerepelnek.

Az ÁVÜ-höz tartozó, privatizált szervezetek létszáma

A privatizálás mértéke	A szervezetek száma	A szervezetek létszáma
Teljesen magánkézbe adott	474*	132 721
Többségi magántulajdonban lévő	220**	126 376
Együtt:	694	259 097
Kisebbségi magántulajdonban	517**	249 674

* a létszámadat 15 vállalatról hiányzott.

** a létszámadat 2-2 vállalatról hiányzott.

Forrás: ÁVÜ.

A 9. táblázat adatai szerint mintegy 260 ezer fő kimutathatóan a teljesen vagy többségében magántulajdonban lévő cégnél dolgozik. Ez az 1993. január 1-jén foglalkoztatott létszám mintegy 6 százaléka.

Az ÁVÜ adatai ágazatonként is rendelkezésre állnak. A hiányzó társasági adatokat a csoporthoz tartozók átlagos létszámával korrigáltuk. Az ágazatonkénti adatok szerint – a foglalkoztatott létszám nézőpontjából – a kereskedelem és a feldolgozóipar területén dolgoznak már legtöbben az ÁVÜ-nél nyilvántartott teljesen vagy többségi magántulajdonba került cégeknél (10. táblázat)

A KSH-nál és az ÁVÜ-nél alkalmazott, eltérő ágazati csoportosítás miatt nem volt módunkban tételesen is kimutatni a magántulajdonban működtetett jogi személyiségű társaságok és az egyéni és nem jogi személyiségű társaságokban foglalkoztatottak együttes adatát. Az 5. táblázatban közölt adataink azonban félreérthetetlenül jelzik, hogy a kereskedelemben foglalkoztatottaknak már több mint 60 százaléka, az építőiparban foglalkoztatottak csaknem 50 százaléka magáncégekben dolgozik.

Működő tulajdon eladása – külföldi vevők

Az állami tulajdon értékesítésekor a legelőnyösebbnek tekintett vásárló a tőkeerős, a megvett céget modernizálni, fejleszteni szándékozó, s így hosszabb távon munkahelyeket is teremtő vevő. A belföldi fizetőképes kereslet hiánya miatt ezt a kört lényegében a külföldi vevők képviselik.

Bár az elsőként magyarországi tulajdont szerzett nagy külföldi cégek (Tungsram,

10. táblázat

Az ÁVÜ-nél nyilvántartott, teljesen vagy többségi magántulajdonba került cégek ágazonkénti létszáma

Szervezeti csoport/ágazat	Foglalkoztatottak száma* 1993-ban (ezer fő)	ÁVÜ-nél nyilvántartott				Együtt		
		100 százalékban		többségében				
		privatizált társaságok				száma (db)	létszáma (fő)	százalék
		száma (db)	létszáma (fő**)	száma (db)	létszáma (fő**)			
Mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdaság és halászat	227,4	4	1 357	3	1 534	7	2 891	1,3
Bányászat	33,2	13	1 287	3	426	16	1 713	5,2
Feldolgozóipar	755,9	219	84 167	105	74 752	324	158 919	21,0
Villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás	92,9	2	1 680	1	841	3	2 521	2,7
Építőipar	135,7	24	9 801	20	12 999	44	21 800	16,1
Kereskedelem, közúti jármű és közlekedési cikk javítása	231,3	123	21 898	59	27 146	182	49 044	21,2
Szálláshely szolgáltatás és vendéglátás	57,8	7	2 850	6	4 099	13	6 949	12,0
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	257,5	5	3 449	3	1 935	8	5 384	2,1
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatás	61,4	1	2	4	893	5	895	1,5
Ingatlanügyek, bérbeadás és gazdasági tevékenység, szolgáltatás	91,5	71	7 736	9	2 601	80	11 337	12,4
Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás	262,5							
Oktatás	302,0	5	260	1	24	6	284	0,1
Egészségügyi és szociális ellátás	253,1							
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás	79,3	15	2 409	6	450	21	2 859	3,6
Összesen	2841,5	489	136 896	220	127 700	709	264 596	9,3

* 20 fő feletti gazdasági szervezeteknél

** A létszámadattal nem rendelkező cégeknél az ágazathoz tartozók átlagléttszámával korrigált adat.

Forrás: ÁVÜ.

Elektrolux) néhány év alatt jelentősen csökkentették a magyar cég létszámát¹⁷ az újabb adásvételi szerződésekben gyakoribb a létszámcsökkentési hatások mérséklése.¹⁸ A privatizált, külföldi tulajdonba került cégeknél azonban az ígért továbbfoglalkoztatás is csupán elhalasztja a létszámcsökkentést; a piaci körülmények és a gazdaságos működés követelménye előbb-utóbb valamennyi cégnél a racionálisnak ítélt mértékűre szorítja le a létszámot.

¹⁷ Az Elektrolux a Lehel Hűtőgépgyár mintegy 1700 alkalmazottjától vált meg. „Közös megegyezéssel”, azaz végkielégítéssel ment el 1323 fő; 49-nek felmondtak, 323-an pedig nyugdíjba mentek. Fridzsiderkapitalizmus Jászberényben, Népszabadság, 1993. november 6.

¹⁸ Az 1450 főt foglalkoztató Mofémet megvásárló nemzetközi konzorcium garanciát vállalt arra, hogy két évig a létszám 90 százalékát foglalkoztatja. A Bajai Hűtőipar Rt.-t megvásárló Unilever arra vállalt kötelezettséget, hogy a fizikai dolgozói létszámot legalább egy évig nem csökkenti, és a következő 2 évben 500 millió forintot költ a cég fejlesztésére. (HVG, 1993. november 27.) A Danone megvásárolta a Budapesti Tejipari Vállalat legnagyobb termelő üzemét. A dolgozókat átveszi, munkaviszonyuk folyamatosnak minősül. (Népszabadság, 1993. november 12.) A többségi külföldi tulajdonba került Pécsi Pannonia Sörgyárban – az ÁVÜ-vel történt megállapodás szerint – „a munkahelyek túlnyomó többsége várhatóan biztonságban lesz”. (Figyelő, 1993. október 28.)

A feltételezhető létszámcsökkentések ellenére a külföldi befektetők cégvásárlásai *elsődlegesen munkahelymegőrző hatásúak*. 1991-ben még rendelkezünk adattal arról, hogy az akkor teljesen vagy többségi külföldi tulajdonban működő magyarországi vállalkozások 103 ezer főt foglalkoztattak. Azóta az ilyen cégek száma jelentősen szaporodott (11. táblázat).

11. táblázat

A külföldi érdekeltségű vállalkozások száma 1991–1993-ban

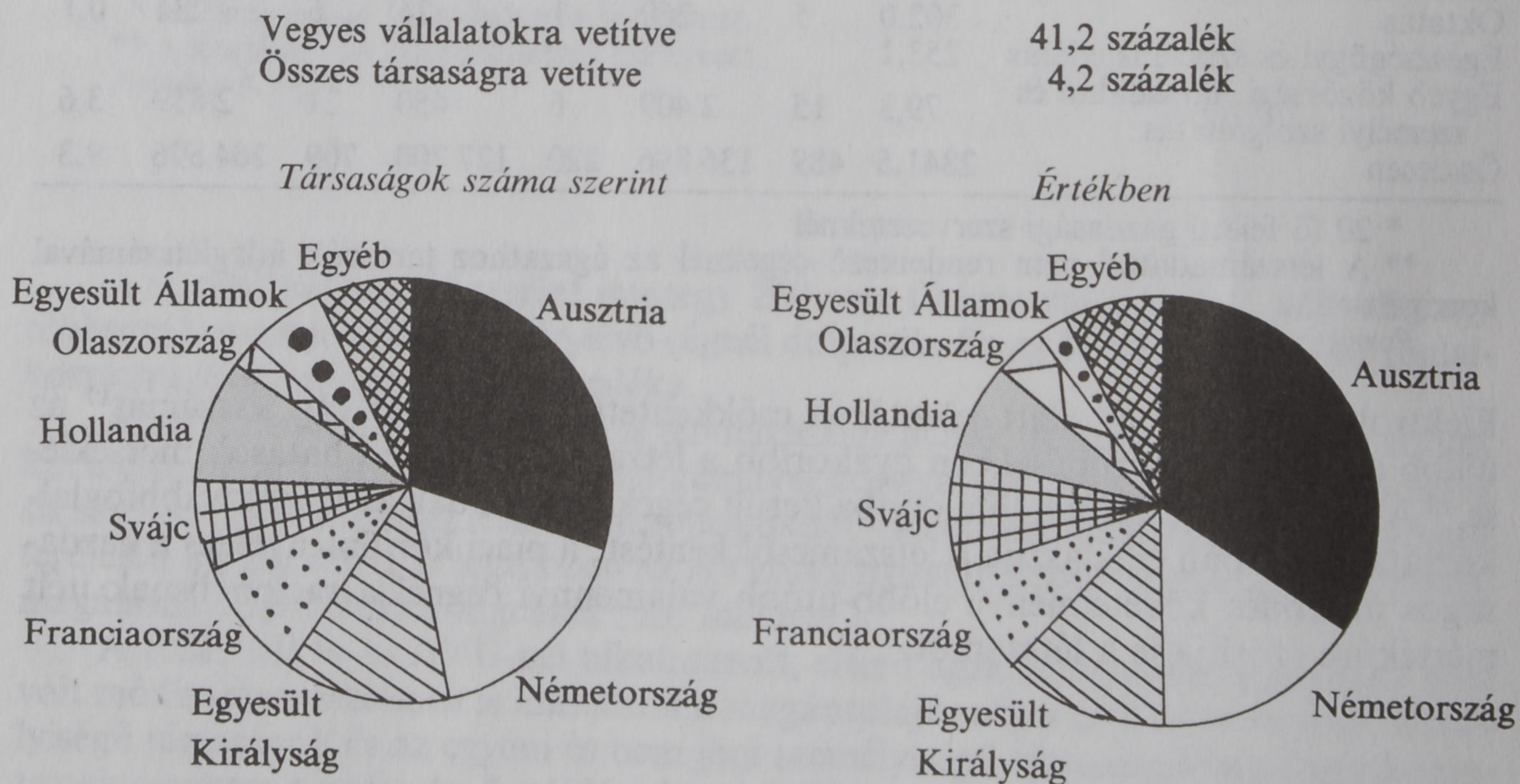
Megnevezés	1991		1992		1993	
	db	százalék	db	százalék	db	százalék
A jogi személyiségű gazdasági társaságok száma	44 279	100,0	60 762	100,0	85 867	100,0
Ebből:						
– kizárólag külföldi érdekeltségű	1 499	3,4	3 030	5,0	–	–
– többségi külföldi érdekeltségű	1 578	3,6	–	–	–	–
– belföldi többségű	8 258	18,6	12 406	20,4	–	–
Együtt:	11 335	25,6	15 436	25,4	17 182	20,2

Forrás: 1991: A nemzetgazdaság szervezeti struktúrája, KSH, 1992. április; 1992: Statisztikai Havi közlemények, 1993/1.; 1994/1.

Az ÁVÜ adatai szerint a megalakult társaságokban a külföldi részesedés aránya még csekély (lásd a 2. ábrát.)

2. ábra

Külföldi részesedés aránya a megalakult társaságokban

Privinfo, 1993. szeptember 1. 36. old.

A teljes és többségi külföldi tulajdonosok számának növekedése egyúttal az ott foglalkoztatottak számát is növeli.

Egy szakértői becslés szerint 1993 végén a privatizált vállalatokban mintegy 350-400 ezren dolgoztak, szemben az 1991. évi 103 ezer fővel.¹⁹ A 350-400 ezer fő az

¹⁹ Az utóbbi adatot – nemzetgazdasági ágazati bontásban – az 1993. évi kiadványunk 49. táblázata ismertette, a 73. oldalon.

1993-ban foglalkoztatott aktív keresők 9-10 százaléka. Úgy tekinthetjük, hogy a külföldieknek eladott cégeknél nagyjából ennyi munkahely megmaradt, továbbra is létezik.²⁰

1992-ben még alig észrevehető számban, 1993-ban, ha számszerűen ugyancsak szerényen, de már gyakrabban teremtettek a külföldi tulajdonú cégeknél új munkahelyeket.²¹ Az egyenként néhány tíz – esetenként néhány száz – új munkahely együttesen már néhány ezres nagyságrendet jelent. (Az egyetlen rendelkezésre álló átfogóbb információ szerint a mintegy 100, amerikai többségi tulajdonú vegyes vállalat már több mint 16 300 főt foglalkoztat. Az összesen 22 ezer főt foglalkoztató 170 magyar–amerikai vegyes vállalatnál – a kisebbségi tulajdonokat is beleértve – a magyar alkalmazottak létszáma 21 ezer fő.) Azaz, a megőrzött munkahelyek mellett a teljesen vagy többségi külföldi tulajdonú vegyes vállalatok – ha szerény mértékben – már munkahelyteremtő hatásúak is.

Működő tulajdon eladása – belföldi vevők

Egy szakértői vélemény szerint nő a hazai részvétel a privatizációban; 1993 első nyolc hónapjában 65 százalékos volt a belföldiek aránya; szemben az 1991. évi 20, és az 1992. évi 40 százalékkal. Az Állami Vagyongynökség értékesítéseit elemezve megállapítható, hogy főként a kisebb értékű vagyontárgyak iránt élénk a kereslet. Az állami gazdaságok, a gabonaipar, a tejipar, a sütőipar, a szállodaipar decentralizált privatizációja során több mint félezer gazdasági-vállalkozói egység került hazai tulajdonosokhoz. Az önprivatizáció során 200 kis- és közepes vállalatot vásároltak meg belföldiek. Az előprivatizációban csaknem 10 ezer üzlet került magyar állampolgárok tulajdonába. A földárveréseken 170 ezer család szerzett 15 millió aranykorona értékű termőföldet.²²

²⁰ Sajnos, vannak ellentétes példák is. Az 1992 eleje óta osztrák többségi tulajdonú Szolnok Papír Rt.-nél tíz hónap után leállították a gyártást az időközben felhalmozódott több mint 700 milliós veszteség miatt, s felmondtak a cég 480 alkalmazottjának (Mentőkötelet dobtak a papírgyártóknak. Népszabadság, 1993. július 17.) Az egykori SZIM egyik részlegéből létrejött, többségi német tulajdonú MAHO-SZIM Kft.-t a tulajdonos felszámolta, a kisebb gépeket leszerelte és elszállította, a 120 alkalmazott zömét elbocsátotta (A szerszámgépipar végnapja? Népszabadság, 1993. május 12.)

²¹ Néhány példa: A Philips újonnan épített székesfehérvári gyára három műszakban mintegy hétszáz főt foglalkoztat; az év végére a létszámot ezerre szeretnék bővíteni. (Figyelő, 1993. július 29.) Móron a családi tulajdonban lévő német Michels vállalat épített üzemet, 500 főnek ad munkát; a tervek szerint az év végére már 1200-an dolgoznak itt. (Figyelő, 1993. július 1.) Az eredetileg 60 főt foglalkoztató svéd többségi tulajdonú Sancell-Hungary Kft. tízszeresére növelte eredetileg 60 fős létszámát. (HVG, 1993. október 30.) A Tchibo Budapest Kft. újonnan felépített magyarországi gyárában egyelőre 150 munkahelyet teremtettek; s 1997-ig 250-re kívánja növelni a foglalkoztatottak létszámát. (Figyelő, 1993. július 1.) Az amerikai fénymásoló üzletlánc, a Copy General negyedik szalonját nyitotta meg Magyarországon; a 6-7 fővel indult vállalkozás létszáma már tízszeresére nőtt. (Figyelő, 1993. június 10.) Olasz cipőüzem jött létre Kustánszegen, a felszámolt helyi tsz egyik volt telephelyén. A 39 dolgozóval indult cég a 3 hónapos próbaüzemelés után további 80 főnek ad munkát. (Figyelő, 1993. október 28.) 200 munkalehetőséget teremt Pásztón és környékén az Eglo-lux International 650 millió forintos beruházással épült gyára. (Figyelő, 1993. november 11.) Az angol United Biscuits a Győri Keksgyár megvételekor kötelezte magát arra, hogy 5 évig nem bocsát el senkit. 1993 végén 40 fővel növelte a létszámot. (Figyelő, 1993. október 7.) Az Unilever Magyarország Kft. 1991 augusztusában kezdett működni 15 fővel. 1993 közepén már 1750 alkalmazottja volt, közülük 600 új, főként a marketing és az elosztás területére felvett ember. (HVG, 1993. július 12.)

²² Privinfo, 1993. szeptember 2.

Néhány nagyobb befektetőcsoport mellett kisbefektetők is vásároltak az állami vagyonból.²³

A szórványosabb egyéni vásárlások mellett 1993-ban a dolgozók vásárlása vált a privatizálás egyik meghatározó formájává. A munkavállalói résztulajdonosi programra vonatkozó törvény életbe lépését követően – többnyire a menedzsment kezdeményezésére – számos vállalat dolgozói jelentkeztek vevőként saját céjükre. Az 1992-ben engedélyezett néhány vezetői-dolgozói vásárlást követően 1993-ban (november elejéig) az ÁVÜ összesen 65 vállalatnál engedélyezte, hogy a cég az alkalmazottak MRP-szervezetének tulajdonába kerüljön át (12. táblázat).

12. táblázat

Az MRP-szervezetek által megvásárolt társaságok száma 1993 novemberéig

Ágazat	Társaságok száma	Jegyzett tőke (ezer forint)	Dolgozók létszáma (fő)	MRP létszám (fő)	Az MRP-ben részt vevők a létszám százalékában
Ipar	25	8 421 788	13 833	8 007	58
Építőipar	12	456 210	1 274	553	43
Kereskedelem	18	11 762 919	4 816	3 120	65
Egyéb anyagi tevékenység, személyi és gazd. szolgáltatás	5	583 982	830	346	41
Egészségügyi, szociális, kulturális szolgáltatás	4	344 390	344	244	71
Közösségi és egyéb szolgáltatás	1	403 000	179	92	51
Együtt	65	25 745 739*	26 298*	12 362	47

* Az adat tartalmazza a táblázatokban nem szereplő egyéb nem anyagi tevékenységű MRP-szervezetet is.

Forrás: Privinfo, 1993. X/1. 29–30. o. és ÁVÜ adatközlés

A megvásárolt cégek – három ipari vállalat kivételével – kis- és közepes méretűek; a legkisebb 31 fős, a legnagyobb – az iparon kívül – egy 754 fős, üzlethálózattal rendelkező kereskedelmi vállalat. A három, 1400 főnél nagyobb ipari vállalat kivételével az ipari cégek átlagléttszáma 320 fő körüli, az építőipari cégeké 100, a kereskedelmi cégeké 270 fő. Az MRP-szervezetek révén a jogi személyiségű gazdasági szervezeteknél dolgozók (2 210 800 fő) 1,2 százaléka lett az alkalmazottak tulajdonává vált szervezetek dolgozója. A vásárláshoz úgyszólván mindenütt az Egzisztencia-hitel segítségére volt szükség; ami azt is jelenti, hogy e szervezetek ténylegesen hosszabb törlesztési idő után kerülnek a vevők tulajdonába.

A legtöbb vásárlásnak – ismereteink szerint – három jellegzetes ösztönzője volt. Az *első*: a szervezet ne kerüljön ismeretlen vevő tulajdonába, aki – esetleg – megváltoztatja a profilt, átszervez, bizonytalanná teszi a vezetők-alkalmazottak helyzetét, piaci és gyártási ismereteit. A *második*: a munkahelyek remélt megőrzése. Bár ezt egyetlen MRP-szervezet sem garantálta még a résztulajdonosoknak sem, általános maradt a bizakodás, hogy a létszámcsökkentést elkerülhetik.²⁴ A *harmadik* fő ösztönző elsősorban a menedzsmentet jellemezte: valamennyien a lehető legnagyobb tulaj-

²³ Magánbefektető vette meg – a reorganizációs hitel, s a munkahelyteremtéshez felvett hitel kamatainak átvállalásával – a füzesabonyi húszüzemet. (Magán húsgyár Füzesabonyban, Népszabadság, 1993. december 1.) Hatvan helybéli foglalkoztat fólia-gyártó üzemében a cserkészölői Szokolai család; s nemrég résztulajdonosa lett a Beton- és Vasbetonipari Művek által eladott kunszentmártoni gyáregységnek; a 80 alkalmazott változatlanul dolgozhat tovább. (Fóliázókból gyárttulajdonosok, Népszabadság, 1993. szeptember 23.)

²⁴ Az alkalmazottak bizakodása ellenére számos cég kényszerült létszámcsökkentésre, részben még a vásárlás előtti években, részben pedig azt követően. A menedzsment és a dolgozók vásárolták meg például a Transelektro külkereskedelmi vállalatot. 1989-ben még 800-an tartoztak a cég kötelékébe, azóta felére csökkent a létszám, de az igazgató véleménye szerint még mindig sokan vannak, ezért további létszámcsökkentést terveznek. (Menekülés előre. Figyelő, 1993. október 2.)

donrész megvásárlására törekedtek, főként azért, mert bíztak a szervezet sikeres továbbműködésében.

Az alkalmazottak által megvásárolt cégek kétségkívül munkahelymegőrzők, e képességük megtartása azonban ugyanúgy piaci helyzetük függvénye lesz, mint minden más cégnél. Számos MRP-s cég helyzetét azonban rontotta, hogy a vásárláshoz a cégből is kivontak tőkét, holott a hazai cégek úgyszólván mindegyikének tőkebefektetésre lenne szüksége.

Az alkalmazottak tulajdonszerzésének másik, egyre népszerűbb formája az állami tulajdon átvétele lízingszerződéssel. (A konstrukció lényege az, hogy az ÁVÜ a tulajdonában lévő részvényeket átadja az arra sikerrel pályázóknak, akik 6-10 év alatt részletekben fizetik ki a rendkívüli ráfordításként elszámolható lízingdíjat.) Az ÁVÜ 1992-ben szűk körben, kísérleti jelleggel meghirdetett pályázatai eredményesnek bizonyultak, s 1993-ban 8 vállalatot vettek így át az 1-13 főből álló, többnyire a cég alkalmazottaiból megszerveződött lízingközösségek. E cégek²⁵ együttesen mintegy 3000 főt foglalkoztatnak.

1993-ban összesen 20 társaság eladását hirdette meg az ÁVÜ úgy, hogy lízingpályázatot elfogad; többségükre lízingközösségektől érkezett pályázat. A lízingkonstrukció – nézőpontunkból – ugyancsak elsődlegesen munkahelymegőrző.

A felszámolás alatt álló cégek vagyonának értékesítése

1993-ban a privatizálás már erőteljesen összefonódott a felszámolásokkal. A többnyire régi keletű eladósodottság, fizetéseképtelenség párosulva a piaci ellehetetlenüléssel, a külföldi piacok elvesztésével és a belföldi kereslet csökkenésével, a cégek ezreit sodorta csődbe, s ha nem sikerült kiegyezni a hitelezőkkel, felszámolásba.

A foglalkoztatás kulcskérdése ma már a csőd- és felszámolási eljárások megannyi lehetséges következménye, itt azonban csak a magángazdaság kialakulásával összefüggő kérdéseit érintjük.

1992-ben a csődtörvény megjelenésének évében a KSH adatai szerint a jogi személyiségű cégek 3,3, 1993-ban 3,6 százaléka került csődeljárás alá. Azóta a hitelezőkkel kiegyezésnek, a túlélés esélyének sok tízezer munkahely esett áldozatául; az üdülők, irodaházak, szociális létesítmények eladásán túl fel kellett számolni a veszteséges tevékenységeket is, s elküldeni a tovább nem foglalkoztatható létszámot.²⁶

1993-ban romlott a hitelezők megegyezési készsége, azaz szándéka és képessége arra, hogy az adós cégnek módot adjanak a továbbműködésre. (1992-ben a csődök 60 százaléka végződött egyezséggel és az ügyek 36 százalékában került sor – sikertelen egyezkedés után – felszámolási eljárásra. 1993-ban már csak az ügyek fele végződött egyezséggel, és 47 százaléka torkollott felszámolásba.) A – többnyire évekig elhúzódó – felszámolási eljárások óhatatlanul további leépítésekkel járnak.

Mint köztudott, a felszámolásokat a bíróságok által kijelölt felszámoló biztosok végzik, akiknek az a kötelessége, hogy a cég vagyonának értékesítéséből a hitelezőket kielégítsék. Számos cég már régen pénzzé tette a költségeit növelő szociális, kulturális,

²⁵ Köztük a Karamell Sütő- és Édesipari Rt., a Szolnoki Agroker Rt., a Start Autójavító- és Kereskedelmi Rt., a Budapesti Kőolajipari Gépgyártó Rt., a Soproni Ruhagyár Rt. (Privinfo, 1993. augusztus 1. 4. old. és ÁVÜ-közlés).

²⁶ Az Ipargazdasági Intézet a PM és az NGKM megbízásából száz csődbe került, közepes és nagy létszámú cég helyzetét vizsgálta meg. Az elemzést összegző tanulmány megállapítja, hogy a cégek mindennapi működőképességüket zsugorodással – foglalkoztatott létszámuk, termelésük, vagyonuk jelentős csökkentése árán – próbálták fenntartani. A vizsgált vállalatcsoport létszáma az 1990. évi 115,5 ezer főről 1992-ben mintegy felére, 55,3 ezer főre csökkent. A legrosszabb helyzetű 25 cég létszáma az 1990. évinek 29 százalékára csökkent. *Futó Péter: A csődök mérhető kísérőjelenségei. Statisztikai Szemle, 1994. február, 124–140. oldal.*

sportlétesítményeit; ha ez sem segített, s a cég egészére vagy egyes tevékenységeire nem akadt vevő, megkezdődött az üzemcsarnokok, telephelyek, gépek, berendezések értékesítése.²⁷ A vagyon – főként a termelőeszközök – értékesítésekor részben megmenthetők, rentábilissá tehetők bizonyos tevékenységek, részben pedig létrejöhetnek új tevékenységek, új munkahelyek.

A fő cél természetesen a céget tovább működtető vevő keresése (gyakran ennek hiányában jelenik meg az MRP, amikor a vezetők és a dolgozók maguk veszik meg cégüket, a továbbműködtetés reményében. Az 1993-ban MRP-konstrukcióban megvett cégek közül több állt csőd- vagy felszámolási eljárás alatt.)

Szerencsésnek tekinthető, ha a céget sikerül eladni, s az új tulajdonos – kisebb vagy nagyobb létszámleépítés után – a céget tovább működteti.²⁸

A felszámolás során esetenként sikerül rentábilissá tenni a felszámolt vállalat tevékenységének jogutódját, vagy más módon munkalehetőséget teremteni a cég helyén, a cég volt dolgozóinak.²⁹

A vállalati vagyon értékesítésének elhúzódása, a privatizáció sikertelensége viszont többnyire a munkahelyek elvesztéséhez is vezet.³⁰

A felszámolási eljárások a legsúlyosabban az állami vállalati kört érintik; 1993-ban az állami tulajdonú vállalatok csaknem 70 százaléka állt csőd- vagy felszámolási eljárás alatt. (Az ÁVÜ kezelésében lévő több száz vállalat közül 403, társaságai közül 34 állt felszámolás vagy végelszámolás alatt; e cégek együttesen csaknem 90 ezer főt foglalkoztattak.)

²⁷ A Privinfo 1993. szeptemberi, a felszámolási eljárásokkal nagyobb terjedelemben foglalkozó száma több hirdetést közöl, amelyekben a felszámolók a legkülönbözőbb vagyontárgyakat kínálják eladásra. Például sportpályát öltözőépülettel, téliesített balatonparti üdülőt, Dunamenti horgásztanyát; 10 emeletes munkásszállást, irodaházakat, stb. A hirdetések egyike egy leányvállalat összes ingó és ingatlan vagyonát kínálja értékesítésre, a következő megjegyzéssel: „A Leányvállalat jelenleg is működik, jelentősen csökkentett létszámmal”. (Privinfo, 1993. IX/1.)

²⁸ A szombathelyi székhelyű Recomix termelése – az elektronikai iparág összeomlása, a rendelések elmaradása miatt – nagyságrendekkel esett vissza, s a cég felszámolásra került. A cég 400 milliós vagyonára öt befektető licitált sikerrel. „A kondenzátorokat, biztosítókat és ellenárlásokat gyártó cég két telepének és épületeinek 50-70 százalékat szerezték meg. Egy külföldi érdekeltség a világpiacon is értékesnek számító gépet kíván gyártani, míg egy szakmabeli hazai vállalkozó ígéretet tett a korábbi profil folytatására, s ennek során a 600 fős vállalat dolgozóinak felét foglalkoztatni kívánja”. (Figyelő, 1994. január 6.)

Hasonlóan sikeresnek tekinthető egy mezőgazdasági termelőszövetkezet felszámolása, amikor a felszámoló – a hitelezők hozzájárulásával – a vagyon egyben történő megvételére írt ki pályázatot. „Az ajánlattevőknek azt is vállalniuk kellett, hogy a megszerzett eszközöket ott helyben fogják működtetni, s a korábbi tsz. mintegy 120 dolgozójából is átvesznek legalább ötven embert”. Végül is a tsz vagyonát megvásárló kft. hatvan embert vett fel a régiek közül. (A becserkészett szövetkezet. Figyelő, 1993. december 2.)

²⁹ A Pénzügyi Központ mintegy 600 vállalat felszámolását végzi. Az igazgató nyilatkozata szerint: arra törekszünk, hogy – ha van rá reális lehetőség – megtartsuk a felszámolt vállalat tevékenységének jogutódját, ha az rentábilis vagy azzá tehető. Sajnos, a legtöbb vállalatnál erre nincs lehetőség. (Privinfo, 1993. IX/1.)

A hajdani Halasi Kötöttárugyárból alakult Texcoop leányvállalatnál három éve még mintegy 370-en dolgoztak, többségüket elbocsátották. Közülük több mint 150-en egyéni vállalkozásba kezdtek, névleges összegért bérelve a gyár gépeit. „Volt, akinek bejött az üzlet, volt, akinek nem.” (Gyárak egyben és darabokban. Népszabadság, 1993. november 10.)

A BHG felszámolt kunhegyesi gyárának csaknem két évig üresen állt üzemcsarnokába kindertojást összeszerelő, a helyi önkormányzat által alapított kft. költözött. A valaha 1700 dolgozó helyén most ötvenen dolgoznak. (Népszabadság, 1993. december 1.)

³⁰ Mintegy ötszáz dolgozónak mondtak fel a nyírbátori cipőgyárban, mert a jelképes bérleti díj – az egyforintos eszmei érték – ellenére sem sikerült tovább működtetni. A gyárra egyébként négy vevő is pályázott, de amíg a tulajdonos a Pécsi Bőrgyár eladja, a dolgozókat nem tudják foglalkoztatni. (Figyelő, 1993. június 24.)

A felszámolási eljárások tömege azonban túlkínálatot teremtett: túl sok az eladnivaló és túl kevés a fizetőképes vevő. A legnagyobb hitelező az állam. A Pénzügyminisztérium értékelése szerint a legnagyobb forgalmú és létszámú 500-600 vállalat adja az összes banki hitelállomány több mint 90 és az állami tartozások 90 százalékát. Az átlagos magyar adósvállalatok tartozásainak 70 százaléka a bankoknál és az állami hitelezőknél van. Az adóskonszolidáció – amely a legfontosabbnak ítélt, eladósodott cégek helyzetét kívánja legalább átmenetileg könnyíteni – a foglalkoztatáspolitikai nézőpontjából a munkahelyek tömeges, egyidejű megszűnésének veszélyét is elhárítja. Más kérdés, hogy e cégek a megsegítés eredményeként életképesnek bizonyulnak-e.

A foglalkoztatás nézőpontjából a legsúlyosabb következményeken 1991–92-ben valószínűleg túljutottunk (1991: 342 ezerrel, 1992: 221 ezerrel több új, regisztrált munkanélküli). 1993 februárjáig még további 40 ezres növekedés után állt meg a munkahelyek számának drámai csökkenése.

A vagyon eladásával eddig megmentett-létrejött munkahelyek azonban egyelőre csupán a töredékét teszik ki a tönkrement vállalatok elvesztett munkahelyeinek. A privatizáció javíthatja a veszélybe került munkahelyek megőrzésének esélyeit.

A magángazdaság kialakulásának foglalkoztatási hatásairól a megfelelő adatok hiányában nem lehet mérlegszerűen egyenleget készíteni.

A fő tendenciák az 1992. évi részletesebb adatok, s az 1993-ban rendelkezésre álló néhány adat és a tapasztalatok alapján azt mutatják, hogy

a) a magángazdaság kialakulásában az egyéni kezdeményezésen alapuló önfoglalkoztatás – az 1990–1991. évinél ugyan lassúbb dinamikával, de – változatlanul az egyik legfontosabb munkahelyteremtő: 1992-ben 73 ezer munkahely jött így létre, az egyének, családtagjaik és alkalmazottaik számára;

b) az állami vagyon privatizálása 1992-ben és 1993-ban – ha a korábbinál jóval gyorsabb üteművé vált is – a foglalkoztatásban nem járt érdemeleges változással. A vagyon nagyobb hányada változatlanul az állam tulajdonában van; s e vállalati körben sok a gazdasági nehézségekkel küzdő, létszámvesztő vállalat. A privatizált vállalatok egy részénél is sor kerül létszámcsökkentésre. (Az Országos Munkaügyi Központ 1994 első félévére szóló, rövid távú prognózisa szerint 32 ezer munkahely szűnik meg a gazdaságban.) Új jelenség, hogy főleg az új külföldi tulajdonosok körében megkezdődött a tőkebefektetés és a fejlesztés, s ha még szerény mértékben is, de új munkahelyeket teremtenek.

A privatizált cégeknél a létszámcsökkentés és munkahelyteremtés ellentétes hatásai közül azonban valószínűleg még a létszámcsökkentés a valamivel nagyobb mértékű.

A privatizálás legfőbb foglalkoztatási hatása azonban a munkahelyek nagy többségének megőrzése. A gazdaság évek óta romló helyzetében ez önmagában is fontos eredmény.

A harmadik árverési pályázaton sem sikerült eladni a Békéscsabai Konzervgyárat; ezért, ha az újabb pályázaton sem lesz a gyárra érdeklődő, technológiaként – tehát gépsoronként, leszerelve – adják el a gyárat. (Figyelő, 1993. december 9.)

Ugyanerről a gyárról egy másik újságcikk írja: a fénykorában 1500 embert foglalkoztató cég üzeimiben jelenleg alig hatszázan dolgoznak. Főként bér munkát végeznek, mert nincs, aki a 15 hónapja felszámolás alatt álló vállalat termelését pénzelné. Az elbocsátásokat meghirdették, de elnapolták októberig, a felszámolásra kijelölt két év lejártáig. Akkor a legnagyobb hitelező esetleg egy fantomgyár tulajdonosává válik. (A felszámolás csődje, Népszabadság, 1994. január 28.)

A kiegészítő foglalkozások

A legális kiegészítő foglalkozások száma évről évre jelentős mértékben gyarapszik, jelezve, hogy a gazdasági recesszió ellenére vannak a gazdaságban olyan tevékenységek, amelyekben igény van pótlólagos munkára és remény a pótlólagos jövedelemszerzésre. (Vélhetően a regisztrált, adózó tevékenységeket végzőknél jóval nagyobb a nem adózó, be nem jelentett tevékenységet végzők száma, ezekről azonban csak bizonytalan értékű becslések készíthetők.)

A magyar gazdaságban – csakúgy mint a világ számos országában – régtől ismert gyakorlat a kettős foglalkozás. A hatvanas és a hetvenes években elsődlegesen a mezőgazdasági kistermelés lehetősége, az ipar krónikussá vált munkaerőhiánya s a szolgáltatások elégtelensége adott módot a kiegészítő jövedelmet biztosító mellék- és másodfoglalkozásokra. A mezőgazdaságban évtizedekig a tőkebefektetés hiányát igyekeztek pótolni az emberimunka-ráfordítással. A KSH a nyolcvanas évek elején végzett felvétele szerint az országban 1,5 millió dolgozó egész évi kötelező munkaidejének megfelelő munkaórát fordított állattenyésztésre és növénytermelésre.³¹ A gazdaság más területén – elsősorban az iparban – a vállalati gazdasági munkaközösségek (vgmk) és a szövetkezeti szakcsoport adott módot százezreknek a mellékmunkákra; 1988-ban több mint 200 ezren dolgoztak e két formában. 1989-ben az évtized elejétől létrejött társasági formákban, valamint a kisiparban ugyancsak több mint százezer főnek volt legálisan kiegészítő foglalkozása.

Az 1990-től megszűnt, megváltozott szervezeti formák s a gazdaság teljesítményének rohamos csökkenése jelentősen visszaszorította ugyan a kiegészítő foglalkozások addigi lehetőségeit, 1991 óta azonban újak adódtak, elsősorban az egyéni vállalkozások körében. A mezőgazdaságtól itt eltekintve – amelyben vélhetően nem csökkent a kistermeléssel foglalkozók száma, de a részvétel nem jár adózási, bejelentési kötelezettséggel, ennél fogva mértékéről ilyen statisztikák sem készíthetők –, a gazdaság minden területén növekszik a másodfoglalkozásúak száma.

A Társadalombiztosítás 1991-ben 192,5 ezer, 1992-ben 216 ezer, 1993-ban pedig 261 ezer kiegészítő foglalkozásút tartott nyilván. Azaz, 1991-ben az aktív keresők 4,1 százalékának, 1992-ben mintegy 6 százalékának 1993-ban (13. táblázat) 6,7 százalékának volt legális kiegészítő foglalkozása, amely után tb-járulékot fizetett.

A kiegészítő foglalkozások legáltalánosabb szférája ma már az egyéni és társas vállalkozás. Az APEH az egyéni vállalkozások 1993 elején benyújtott (azaz 1992-re vonatkozó) adóbevallásaiból a kiegészítő foglalkozások mértékéről is kapott adatokat. Bár – mint arról már szó volt – az adóbevallások közül mintegy 67 ezret nem lehetett értékelni, az értékelhető 339 ezer bevallásból 55 százalékot a főfoglalkozásúak, 36 százalékot a kiegészítő foglalkozásúak és 9 százalékot a nyugdíjasok nyújtottak be. Az előző évhez képest a főfoglalkozásúak aránya 4 százalékkal csökkent, ugyanennyivel nőtt a kiegészítő tevékenységet végzőké.

Az APEH értékelése szerint a mellékfoglalkozásúak aránynövekedéséhez a jogszabályváltozások is hozzájárultak. Nevezetesen, hogy az ügyvédek, közjegyzők, tervezők és szakértők jelentős számban váltak egyéni vállalkozóvá, az utóbbiak főként mellékfoglalkozásban.³² Az adatok azonban arra utalnak – mint azt már bemutattuk –, hogy az önfoglalkoztatók, elsősorban a kisiparosok között évtizedek óta magas a nem főfoglalkozásúak aránya.

Más-más gazdasági feltételek, más-más adószabályok hatására, de a nem főfoglalkozású kisiparosok létszáma – a korabeli statisztikákból következően – a növekvő kisipari létszámmal együtt emelkedett, és tartósan 40 százalék körül volt.

³¹ Időfelhasználás a mezőgazdasági kistermelésben. A háztáji és kisegítő gazdasággal rendelkező háztartások adatai. KSH, 1984.

³² Adózási tapasztalatok II. Figyelő, 1994. január 6.

13. táblázat

A Társadalombiztosítási Főigazgatóság által nyilvántartott kiegészítő tevékenységűek száma 1991–1993-ban

Megnevezés	1991. éves átlag főben	A főfoglalkozá- súak %-ában	1992. éves átlag főben	A főfoglalkozá- súak %-ában	1993. éves átlag főben	A főfoglalkozá- súak %-ában
Egyéni vállalkozó	103 896	32,6*	147 467	38,4	197 952	41,6
Gazdasági társasági tagok	38 479	89,1	41 352	70,9	47 095	61,6
Ipari, szolgáltató szövetkezeti szakcsoporthoz tartozók	6 423	–	3 173	–	358	–
Mezőgazdasági szakcsoporthoz tartozók	656	31,5	243	34,4	–	–
JGMK-tagok**	39 341	–	21 726	–	14 406	–
Kisszövetkezeti tagok	3 526	–	1 779	–	848	–
Munkaközösségi tagok	137	30,6	249	57,9	298	17,2
Összesen	192 458	–	215 989	–	260 957	–

* Csak az egyéni vállalkozók, gazdálkodók és szabad foglalkozásúak (alkalmazottak és segítő családtagok nélküli) létszámához hasonlítva.

** Az APEH adatai szerint 1990-ben 54 868, 1991-ben pedig 40 744 fő dolgozott az évváró vagyonkimutatást készítő JGMK-kban.

Forrás: Társadalombiztosítási Főigazgatóság, statisztikai főosztály.

14. táblázat

A fő- és kiegészítő foglalkozású kisiparosok száma és aránya 1979–1989

Év	Főfoglalkozá- sú	Nyugdíjas	Mellékfoglal- kozású	Együtt	Főfoglalko- zású	Nyugdíjas	Mellékfoglal- kozású
	kisiparosok száma főben				kisiparosok megoszlása százalékban		
1979	60 356	10 642	25 737	96 735	62,4	11,0	26,6
1980	63 663	11 644	28 105	103 412	61,6	11,2	27,2
1981	68 915	12 208	30 837	111 960	61,6	10,9	27,5
1982	73 048	12 935	35 417	121 400	60,2	10,6	29,2
1983	76 518	14 340	40 945	131 803	58,0	10,9	31,1
1984	76 113	15 633	47 204	138 950	54,8	11,2	34,0
1985	77 281	17 143	51 159	145 583	53,1	11,8	35,1
1986	78 260	17 843	54 561	150 664	52,0	11,8	36,2
1987	83 350	18 035	53 226	154 611	53,9	11,7	34,4
1988	90 299	18 866	53 052	162 217	55,7	11,6	32,7
1989	100 386	20 003	54 448	174 837	57,4	11,5	31,1

Forrás: KSH, éves felmérések.

Az annak idején ugyancsak lassan növekvő létszámú másik fő egyéni vállalkozói csoportban, a kiskereskedők között jóval kevesebb volt a másodfoglalkozású (és sokkal általánosabb a családi vállalkozás) a vállalkozás természete, az üzletben az állandó jelenlét követelménye miatt.

A kiegészítő foglalkozások növekvő számát az egyéni vállalkozók körében részben az esélyek, részben a remények magyarázzák. Sokaknak – részben éppen a szellemi szabadfoglalkozásúak között – a kínáló megbízásokat egyéni vállalkozás formájában volt érdemes elvállalni, mert ez előnyösebb adózási elszámolást tett lehetővé (egyebek között költségeiket is elszámolhatták). Mások inkább csak az esetleges munkalehetőségek reményében váltották ki a vállalkozói igazolványt, s nincs, vagy nagyon csekély az ebből származó bevételük.

Hasonló a helyzet a másodfoglalkozások legáltalánosabb területén, a társas vállalkozásokban. Bár a főfoglalkozásúak aránya fokozatosan nő, 1993 közepén még mindig 60 százalék felett volt a csupán kiegészítő foglalkozású társasági tagok aránya.

Mind az egyéni, mind a társas vállalkozásokban egyre több a nyugdíjas, aki ily módon foglalkoztatást talál vagy remél.

A legális kiegészítő foglalkozások létének a gazdaság különböző időszakában eltérő a szerepe. A nyolcvanas években a gazdaság számos területén hiányokat pótol, az áruk és szolgáltatások kínálatát javította; az egyéneknek pedig az önálósulás, a magánszférába átlépés esélyét tette kipróbálhatóvá. A kilencvenes évek kezdetén mindkét szerep módosult. A gazdaságban leginkább a keresett, konjunkturális tevékenységekben ad esélyt (például több szellemi szakmában); az egyének számára pedig elsődlegesen a legális munkalehetőség, a jövedelemkiegészítés ígéretévé változott.

A Társadalmbiztosítás 1991-ben 192,5 ezer, 1992-ben 216 ezer, 1993-ban pedig 261 ezer kiegészítő foglalkozásút tartott nyilván. Azaz, 1991-ben az aktív keresők 4,1 százalékának, 1992-ben mintegy 6 százalékának 1993-ban (13. táblázat) 6,7 százalékának volt legális kiegészítő foglalkozása, amely után tb-járulékot fizetett.

Közgazdasági Szemle

XLI. ÉVFOLYAM

1994. JÚNIUS

MOLNÁR FERENC
1923–1994

ERDŐS TIBOR

A tartós gazdasági növekedés realitásai és akadályai

KOPITS GYÖRGY

Félúton az átmenetben

Hozzászólások Kopits György cikkéhez

(Rabár Ferenc, Száz János, Tóth István György, Veress József)

HÁMORI BALÁZS

**Indulatgazdaságtan – a preferenciák kiterjesztése és
a kölcsönösen összefüggő hasznosságok**

LAKY TERÉZ

A magángazdaság kialakulásának hatásai a foglalkoztatottságra

PETE PÉTER

Makroökonómia, seigniorage, államadósság